

21. Федоров Н. Ф. Музей, его смысл и назначение // Федоров Н.Ф. Соч.: В 4 т. Т. 2. / Сост. А. Г. Гачева, С. Г. Семенова. М., 1995.
22. Чупрій Л. В. Музеї історичного профілю як інструмент державної політики пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/20.htm>
23. Чупрій Л.В. Музеї як інститути пам'яті: сучасні реалії та перспективи модернізації // Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять: Зб. наук. пр. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. Вип. 4. С. 137–145.
24. Шола Т. Новая музеология и поступальное развитие культуры или пролог кибернетического музея // Музей и демократия. М., 1997. С. 28–35.
25. Шола Т. Предмет и особенности музеологии // Museum. 1987. №153. С. 49–53.
26. Etkind A. Hard and Soft in Cultural Memory: Political Mourning in Russia and Germany // Grey Room (MIT Press). Special Issue: Memory/History/Democracy. 2004. Vol. 16 (Summer). P. 36–59.

УДК 94 (477) 72/1917-1924

Віктор Сусоров
(м. Херсон)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ НА ХЕРСОНЩИНІ (1917–1924 рр.)

Висвітлюється процес становлення та розвитку культурно-просвітницької роботи на Херсонщині в перші роки формування нового суспільного ладу. На основі історичної літератури, документальних джерел, мемуарів та періодичної преси аналізуються основні напрями, форми та зміст політики органів державної влади щодо культурно – просвітницької роботи як серед міського, так і сільського населення краю. Розкривається діяльність хат-читалень, бібліотек, клубів та селянських будинків (сельбудів), показані труднощі та перші успіхи.

Ключові слова: культурно-просвітницька робота, «Просвіти», хати-читальні, бібліотеки, сельбуду, клуби, місцеві органи влади.

Однією з найважливіших завдань діяльності місцевих органів влади на початковому етапі соціалістичного будівництва була культурно-освітня робота. На порядок денний багатьох Рад, поряд з питаннями налагодження господарської справи, включались різноманітні питання культурно-просвітницької, агітаційно-пропагандистської діяльності: робота гуртків, відкриття хат-читалень, проведення лекцій, організація вистав, концертів, спектаклів тощо. Розуміючи, що будівництво нового суспільства неможливе без ліквідації ганебної спадщини минулого – неграмотності і неучтва, місцеві органи влади приступили до відкриття бібліотек, хат-читалень, селянських будинків і клубів. Доступ громадян до музеїв, кіно, клубів

був безкоштовний. Роботі культурно-освітніх закладів уряд надавав особливо великого значення, оскільки вони здійснювали культурну, виховну та політичну освіту серед широких народних мас.

Вітчизняна історична наука має великий обсяг літератури, яка присвячена різним аспектам культурної спадщини ХХ століття. Певний внесок у розробку досліджуваного питання внесли історики, краєзнавці Херсонщини [1]. Велику допомогу для висвітлення даної теми подають матеріали історії Херсонської області, що входить до серії багатотомної історії міст і сіл Української РСР [2] та деякі інші дослідження. У роки незалежності України були опубліковані монографії, котрі в тій чи іншій мірі характеризують культурний розвиток Херсонщини [3]. Не можна обійти увагою збірник документів і матеріалів щодо культурного будівництва на Херсонщині [4]. Накопичений різноплановий матеріал дає можливість більш детально розкрити культурно-просвітницьку роботу на Херсонщині в досліджуваний період. До того ж автор не претендує на глибоке і всебічне висвітлення даного питання.

Після Лютневої революції 1917 року на Херсонщині поширювалися національні культурно-освітні організації, зокрема «Просвіти», які найбільш активно діяли серед сільського населення. Вони організовували бібліотеки, драматичні гуртки, хорові колективи, лекторії тощо. У роботі «Просвіти» охоче співпрацювали письменники, поети, композитори. Інтелігенція Херсона взяла активну участь у підготовці і проведенні зібрання херсонців, на яких було вирішено заснувати Товариство «Українська хата», що мало стати осередком політичного, культурно-просвітницького життя міста. Дев'ятнадцятого березня 1917 року відбулися офіційні збори херсонських українців, які ухвалили: заснувати культурно-освітнє – політичне Товариство «Українська хата в Херсоні». У зв'язку з цим у місті 25 березня 1917 року відбулися чергові збори, зібралося біля 200 чоловік, у тому числі офіцери і солдати, які заснували Товариство «Українська хата». Збори затвердили статут, обрали голову Тимчасової ради відомого письменника М. Чернявського, членами: А. Грабенка, І. Челюка, С. Шульгіна та інших – всього 17 чоловік. До створеного Товариства записалося у той день 103 особи, у тому числі 10 жінок, а 29 квітня товариство налічувало вже 290 членів. Учасники зборів ухвалили видавати вісник Товариства «Українська хата», перший номер якого вийшов третього квітня того ж року. «Українська хата» була першим легальним національно-культурним та політичним Товариством у нашому регіоні, першою масовою школою українських організацій і товариств [5, с. 10, 11].

Шостого січня 1918 року Товариство «Українська хата» було перетворено в «Просвіту». Очолив її І. М. Челюк. Одночасно була заснована книгарня і споживче товариство «Україна». Міська

аудиторія перетворилася в центр українського культурного життя [6, с. 42, 43]. Завдяки діяльності «Просвіти» мешканці певних населених пунктів Херсонщини вперше дізнавалися про славне минуле свого народу, його боротьбу за національне і соціальне визволення, прилучалися до скарбниці вітчизняної культури.

На початку липня 1917 року херсонські учні відкрили бібліотеку-читальню і просили редакцію газети «Правда» присилати газету регулярно, починаючи з першого номера. Активісти «Спілки робочих підлітків» Херсона у травні 1917 році теж організували роботу бібліотеки-читальні [7, с. 49, 50].

На Херсонщині, як і в цілому по Україні, де воєнно-політична обстановка у той час була дуже складною, процес створення керівних центрів і апарату культурного будівництва затримувався. Після відновлення влади Рад на початку 1919 року при Народному комісаріаті освіти України було організовано позашкільний відділ з бібліотечним підвідділом, який вживав заходів для реорганізації та впорядкування бібліотечної справи. У Херсонському повіті агітаційно-масовою роботою займався культурно-просвітницький відділ, створений при губкомі у квітні 1919 року. Під контролем цих органів працювала мережа закладів соціалістичного спрямування – клуби, народні будинки, бібліотеки, хати-читальні, селянські будинки. Опорним пунктом, центром освіти на селі на початковому етапі була хата-читальня. Робота її спиралася на бібліотеку і школи для дорослих. Найважливішою роботою в ній була довідкова робота. Читання газет, сількорівська робота, стінна газета, що вносили гласність у життя села – це теж було основним у роботі хати – читальні. З іншої сторони, об'єднуючи навколо цього центру всі наявні культурно – просвітницькі сили і засоби, керівники хат-читалень організували всю роботу на підставі господарських потреб села. Крім НКО і його органів на місцях, різні бібліотеки та хати-читальні відкривали також освітні організації й гуртки. Особливу активність у цьому виявляли профспілки. При них та їхніх органах організувалися культурно-освітні комісії і відділи, які проводили дні, тижні і місячники пролетарської культури, брали участь у створенні й діяльності бібліотек, хат-читалень, клубів, робітничих театрів та інших культурно-освітніх закладів [8, с. 103].

Радянська влада після Громадянської війни мала більше часу, матеріальних засобів і кадрів для здійснення політико-виховної та культурно-масової роботи серед населення. Основними її завданнями були перевиховання населення, особливо молоді, на основі соціалістичної ідеології. Із закінченням воєнної інтервенції і переходом країни до мирного будівництва необхідно було змінити напрям, зміст і форми культосвітньої роботи серед трудящих мас.

Культосвітні заклади мали стати опорними пунктами уряду у справі ідейного гарту, освіти та соціалістичного виховання робітників і селян. Цю роботу проводили періодичні видання, клуби, хати – читальні, бібліотеки, сельбуди, Товариство «Просвіта».

У містах культурно-освітню роботу здійснювали читальні. Так, «Спілка робочої молоді» 18 березня 1919 року відкрила нову читальню, яка була відчинена в буденні та недільні дні [9]. У чайній-читальні робітничого кооперативу Херсона регулярно щосереди і суботи читалися лекції. Слухачів було дуже багато, не всі могли потрапити до зали [10]. При відділі агітаційно-пропагандистської освіти Херсонського повітового воєнкому була відкрита художня і декоративна студія. При майстерні були організовані навчальні курси з живопису, скульптури, малювання і креслення.

Для робітників 25 березня 1920 року в другому початковому училищі на Забалці (мікрорайон Херсона – В.С.) був проведений вечір, який влаштувала культурно-просвітницька комісія робочого кооперативу. На вечорі були прочитані оповідання К. М. Станюковича «Людина за бортом», виконав його Венчеров, а Бутузов прочитав оповідання А. П. Чехова «Убогий». Планувалося також провести ще концерти і відкрити робітничий клуб на Воєнному форштадті [11].

Найяскравішим показником величезного зростання культури були досягнення в галузі друку. Періодична преса – журнали і газети, все активніше ставали надбанням мас. Протягом 1917–1920 років у Херсоні виходило понад 15 газет, у тому числі: «Український відділ», «Известия ревкома г. Херсона и его уезда», «Херсонские новости», «Родной край», «Солдат и рабочий», «Трудовая газета», «Херсонский коммунар», «Херсонская правда», «Известия Советов рабочих депутатов» та інші. Тільки з 15 по 23 серпня 1920 року в Херсонському повіті було розповсюджено 4730 місцевих газет, 7233 іногородніх та 500 брошур, всього 12463 екземплярів. У повітах видавалися місцеві газети в середньому до 40 тисяч екземплярів щотижня. Велике значення для роз'яснення актуальних сільських проблем мала загальноукраїнська газета «Селянська біднота», що почала виходити з березня 1920 року. На її сторінках, написаних у популярній і дохідливій формі, мова йшла про актуальні питання будівництва нового ладу, формування нових взаємовідносин, становище села і діяльність його мешканців. У ній роз'яснювалися також земельні закони та постанови, хід боротьби проти противників нової влади та бандитизму, в тому числі, перші успіхи у сільськогосподарському виробництві.

На початку 20-х років молодь міського заводу імені Петровського обладнала при заводському клубі бібліотеку, де проводили творчі вечори, читацькі конференції. Жваво проходило тут

і обговорення популярних книг та газетних статей [7, с. 140]. Газета «Херсонская правда» 20 лютого 1920 року після звільнення краю від іноземних окупантів поставила перед комсомольською спілкою молоді нові завдання, а саме: організація бібліотек, клубів, хат-читалень, у яких необхідно проводити лекції, бесіди на актуальні теми, працювати з сільською молоддю, налагодити видання друкованого органу. Разом з тим планувалася велика культурно-просвітницька і пропагандистська робота, спрямована на підтримку молоді щодо будівництва соціалістичного суспільства. В містечку Олешки комсомольський осередок на початку 20-х років організовував для населення лекції, концерти, спектаклі. Подібну роботу проводили і молодь села Великі Копані Цюрупинського повіту. При хаті - читальні велася і культурно - просвітницька робота, ставили спектаклі, в яких активну участь брали молодь і мешканці села [7, с. 81, 118, 119].

У міру зміцнення нового ладу назрівала необхідність створення єдиної системи постійно діючих установ культури, які б день у день проводили роботу з політичної освіти та задоволенню усіх духовних потреб населення. Такі установи створювалися здебільшого за ініціативою громадян. Найбільш життєвими у той період для села була хата-читальня або народний будинок з бібліотекою, а для міста – клуб та бібліотека. На той час у селах діяли лише «Просвіти», які організовували вечорниці, сприяли утворенню різних гуртків, аматорських театрів. У селах при хатах-читальнях створювалися ради. Хата-читальня була первісною формою клубної діяльності, служила опорним просвітницьким пунктом на селі і об'єднувала навколо себе усі культурно-просвітницькі починання. При ній організовувалися читки вголос декретів нової влади, основного закону країни тощо. Хати-читальні сприяли організації хорових і драматичних гуртків, лекцій, екскурсій, художніх та театральних колективів. Хати-читальні відкривалися навіть у найглухіших селах, саме вони були у той час провідниками соціалістичної культури і включали у свою орбіту всю селянську бідноту.

Час зародження селянських будинків (сельбудів), як новий тип політосвітньої установи, слід віднести до травня 1920 року в Харкові, Одесі. Спочатку вони були як заїжджий для селян-ходаків будинок-гуртожиток. У них селяни мали не лише змогу відпочити, але й отримати поради з господарських питань, почитати газету, книгу, переглянути кіно, подивитися концерт. У Херсоні, наприклад, комунальним відділом був влаштований у колишньому «Київському подвір'ї» селянський будинок – гуртожиток для селян [12]. Такий селянський будинок у місті був відкритий і в червні 1920 року в колишньому заїжджому дворі Виноградова. Сельбуди поступово ставали опорними пунктами політичної освіти та агропропаганди на

селі. Пізніше їх функції розширяться в бік культосвітньої роботи, при них створиться широка сітка гуртків самоосвіти та художньої самодіяльності, відкриються бібліотеки. Для зміцнення матеріальної бази селянські будинки будуть наділені землею, за ними будуть закріплені ремонтні майстерні. Вони згодом стануть і центрами боротьби з неграмотністю, а також всього культурного життя села. При селянських будинках та хатах-читальнях організовувалися бібліотеки. Щоб охопити культурно-освітньою і агітаційно-масовою роботою населення, застосовувалися різні форми і методи роботи. Найчастіше це були читки газет вголос, роз'яснення слухачам питань внутрішньої і зовнішньої політики уряду. У Херсоні, зокрема, передбачалося відкрити культурно-просвітницьку секцію для влаштування популярних лекцій, а також постачання селян літературою [13].

Важливе місце в культурно-освітній роботі належало бібліотекам. Існували бібліотеки міські, а також сільські при клубах, селянських будинках, хатах-читальнях. Були серед них стаціонарні і пересувні, які проводили групові читки газет, книг, влаштовували виставки літератури, літературні вечори. При деяких робітничих бібліотеках створювалися технічні гуртки, а при сільських – сільськогосподарські або агрономічні. Бібліотеки за своєю природою були засобом найбільш поглибленої самоосвітньої роботи. Дореволюційна бібліотека не визнавала активних, масових, ідейно спрямованих форм роботи. В основі її педагогіки лежав принцип самопливу інтимної зустрічі читача з автором та його ідеями, з письменником та його героями на основі принципів «вільного» виховання. Попередні форми роботи бібліотек змінювалися.

З 1919 року в селі Дудчани працювала бібліотека, в якій налічувалося понад 1000 книжок, вилучених з бібліотеки колишнього маєтку Дуриліна. З 1920 року в селі почала діяти хата-читальня. На початку 20-х років у Херсонському повіті було вже створено 79 бібліотек, 66 хат-читалень, [2, с. 44, 45, 519]. Однак, у деяких селах цього нічого ще не було і селяни повіту, 50% яких були безграмотні, жили як на необжитому острові, нічого не знаючи, а тому користувалися різними чутками [14].

Тогочасний стан бібліотек був незадовільним, вони були переведені на місцеві кошти постачання. Перехід на місцевий бюджет, відсутність кадрів, приміщень, необхідної літератури – усе це в умовах загального тяжкого економічного становища привело до значного погіршення становища бібліотек. Багато з них часто не мали не лише приміщення, літератури, але й існували тільки на папері. Подібний стан був притаманний і деяким хатам – читальням. Так, зокрема, в Олешківській волості Дніпровського повіту «стан хат-читалень і діяльність волосних політорманізаторів був незадовільний» [15, с. 92].

У липні 1920 року бібліотечний відділ при НКО України опублікував «Положення про хати-читальні», де зазначалося, що вони повинні нести соціалістичну освіту в селянські маси. Вони змушені були відігравати початковий осередок політичної освіти на селі [16, с. 99]. Хати-читальні ставали культурним центром, робота якої не могла відбуватися лише в чотирьох стінах. Це був такий центр, до якого тяжіли усі культурні сили села і, якому було не байдуже, що робилося в селі. Хати-читальні, селянські будинки, бібліотеки і надалі використовували різноманітні форми і методи роботи, тут читалися лекції, проголошувалися доповіді, проводилися урочисті збори, працювали гуртки: сільськогосподарські, художні, політграмоти; влаштовувалися концерти, виставки, демонструвалося кіно. Хати-читальні були покликані перш за все розповсюджувати соціалістичну освіту серед сільського населення. З цією метою вони повинні були влаштовувати читання і обговорення декретів, постанов центральної і місцевої влади, влаштовувати бесіди і доповіді близькі інтересам селян, організовувати драмгуртки, школи грамоти.

Хати-читальні та селянські будинки були пропагандистами колективних форм господарювання і праці, застрільниками розвитку художньої самодіяльності, впровадження нових традицій та обрядів, відновлення колишніх та організація нових культосвітніх установ. РНК України 14 грудня 1920 року прийняла декрет про утворення при Наркомосі Головного комітету політосвіти. Цей орган мав організаційно об'єднати і підпорядкувати всю культосвітню роботу Наркомосу, профспілок і молоді [17, с. 320]. Працівники селянських будинків, хат-читальень, бібліотек зовсім не оплачувалися і повністю залежали від фінансуючих установ. Тому не дивно, що культурно-виховна робота у деяких селах була у той час «хилою та блідою». На 200 тисяч сільського населення краю в сельбудах і хатах-читальнях у 1925 році нараховувалося всього 10 тисяч членів. Тільки у Херсоні становище культурно-освітніх установ було більш-менш нормальним [18].

До жовтня 1917 року в Херсоні не було жодної бібліотеки для дітей, вона була відкрита лише в 1924 році. У 1920 році при колишній бібліотеці товариства прикажчиків був відкритий дитячий відділ міської бібліотеки. У 1924 році він був перетворений у дитячу читацьку залу [19, с. 221].

Уряд України 19 квітня 1921 року прийняв постанову «Про селянські будинки», згідно з якою Наркомзему України доручалося організувати селянські будинки у волостях і селах. Для керівництва їхньою роботою було створено ще в 1920 році Всеукраїнське управління селянськими будинками, яке було вищим адміністративно-організаційним органом селянських будинків [16, с. 96].

На порядок денний багатьох Рад, поряд з питаннями налагодження господарської справи, почали частіше включатися і різноманітні питання агітаційно-пропагандистської, культурно-просвітницької діяльності: робота гуртків, відкриття хат-читалень, проведення лекцій, організація вистав, концертів, спектаклів тощо. Місцеві органи влади почали все активніше сприяти відкриттю бібліотек і клубів. З 1921 року почалася активізація роботи селянських будинків як політосвітних організацій, правда, в той період ще не дивилися на них, як на форму організації політосвітньої роботи, тим більш, як на центр цієї роботи на селі [20, с. 353, 357]. Ріст селянських будинків з 1923 року поступово збільшувався.

За прикладом каховчан першу хату-читальню було створено і в селі Любимівка, яка розміщувалася в колишній управі. Її організатором був Е. А. Фальман. До хати привезли декілька десятків книг з Каховки, решту зібрали. Дехто у фонд бібліотеки здав свої книги. Сам Едуард Андрійович приніс до бібліотеки близько двох десятків книжок. Селяни масово потяглися до знань. У Новій Маячці на початку 1921 року було чотири хати-читальні, три клуби, бібліотека, народний театр [2, с. 617; 4, с. 19, 23, 25]. У 1921 році у Великій Лепетисі була відкрита хата – читальня. де проводилися бесіди, працювали гуртки лікнепу. Перед селянами у хатах читальнях виступали працівники волревкому, активісти села.

У 1921 році в селі Рубанівка теж діяли селянський будинок, три хати-читальні, бібліотека, працював драматичний гурток. На кошти, отримані від спектаклів, купували бідняцькій молоді одяг, взуття. На початку 20-х років у Нижніх Сірогозах також існували сельбуд, хата-читальня. При громадській організації «Просвіти» існувало декілька секцій, що об'єднували біля 90 чоловік. Театральна секція організовувала літературно-музичні вечори, концерти, мітинги [2, с. 266, 494]. Вже у липні 1921 року в Дніпровському повіті було відкрито 45 хат-читалень, чотири громадські бібліотеки. В Олешках у жовтні 1921 року в бібліотеці були в наявності 700 книг, біля 300 журналів і 14 підшивок газет. Серед мешканців було розповсюджено в грудні 1922 року 407 газет, 78 журналів і частину брошур. У той же час у Херсонському повіті було розповсюджено літератури і газет: центральних видань 55593 екз., місцевих газет 6830 екз., листівок біля 25 різних найменувань, приблизно 100 тисяч екз., 2274 брошур, 2606 українською та російською мовами [4, с. 19-28]. Приймаючи до уваги недостатність існуючої щоденної преси для величезної частини міських і сільських читачів, було визнано доцільним організувати вихід щотижневих газет для масового розповсюдження, особливо на селі.

Культурно-просвітницька робота була однією з небагатьох форм, де у той час вважалося можливим використовувати для її проведення

громадян без спеціальної освіти. Однак закріплення на посаді таких працівників була дуже низькою, а звідси і висока плинність. Вже у ті роки настійно назріла необхідність у підготовці фахівців бібліотечної та клубної роботи, спеціалістів нового типу, які б володіли соціальною психологією, і могли підтримувати та творчо розвивати різноманітну культурну діяльність громадян. Саме життя вимагало перебудови, а вірніше нової організації, обмін досвідом та підготовку клубних працівників.

Значним гальмом, зокрема в бібліотечному будівництві, була нечисленність інтелігенції та недостатня кількість підготовлених кадрів, здатних організувати роботу, а також бібліотек з літературою українською мовою. Ця проблема стала предметом обговорення на декількох Всеукраїнських нарадах. Важливу роль у визначенні завдань культурно-освітніх закладів, у тому числі й бібліотек, відіграли рішення Третьої Всеукраїнської наради з питань народної освіти, що проходила 15–17 червня 1921 року. Вона звернула увагу на необхідність подання допомоги бібліотекам з боку громадських організацій, насамперед профспілок [8, с. 104].

Помітну роль у просвітницькій роботі відіграли профспілкові бібліотеки, працівники яких були тісно зв'язані з трудящими, близько стояли до виробництва, знали умови життя й культурні запити мас. Велике значення для розвитку мережі профспілкових бібліотек, вдосконалення форм їхньої роботи мали і рішення Всеукраїнської наради. Вони особливо вплинули на ріст бібліотек, розвиток і активізацію бібліотечної справи та форми її роботи.

Так, зокрема, бібліотек і хат-читалень у Херсонському повіті в 1921 році було вже 79. При робітничих клубах, сельбудах та хатах-читальнях організовувалися бібліотеки, які проводили культурно-освітню та агітаційну роботу, спрямовану на успішне проведення посівних кампаній, роз'яснення, поточної політики, впровадження нового побуту. Першими культурними вогнищами у Голій Пристані були селянський будинок і бібліотека, яку відкрили у 1921 році, вона налічувала три тисячі книг, її щоденно відвідувало 100–120 чоловік. при клубі існували: драматичний, хоровий, агрономічний гуртки, духовий оркестр. У цих гуртках брали участь понад 300 чоловік [2, с. 374, 581]. У колишньому кінотеатрі-ілюзіоні «Моряк» демонструвалися німі кінострічки.

У селі Строганівка в 1921 році існували сільський клуб, бібліотека, хата-читальня. Діяли хоровий, драматичний і танцювальний гуртки [2, с. 225, 560, 563, 608]. У травні–червні 1921 року в селі Козачі Лагері було показано дев'ять вистав і два концерти. У 1924 році тут відкрився селянський будинок, при ньому працювали гуртки хоровий, драматичний. У Чернобаївці в 1922 році існувала хата – читальня та бібліотека. Місцеві активісти проводили з

селянами бесіди на актуальні питання. У містечку Олешки з 20 по 26 грудня 1921 року пройшов «Тиждень книги». У 1924 році тут було відкрито художньо-історичний музей.

І все ж для успішної роботи сільських бібліотек не вистачало матеріального забезпечення, кваліфікованих кадрів, поточних коштів. Тому закономірно, що питання про матеріальний стан бібліотек обговорювалося у січні 1922 року на Другій Всеукраїнській конференції профспілок, яка визнала необхідним: систематично виділяти кошти на освітню роботу як із загальнодержавних джерел, так і з місцевих податків. Прийняті заходи дещо поліпшили матеріальний стан бібліотек, але хиби у роботі залишалися. У Херсонському повіті у січні 1922 році вже існували два народних будинки, 66 хат-читалень, 79 бібліотек [2, с. 599]. У тому ж році в Херсоні було п'ять бібліотек, міська бібліотека була віднесена до центральної міської, і забезпечувалася державою. У лютому вона була перетворена в центральну міську. Її книжковий фонд становив 167925 книг: 60660 наукової літератури, 46481 – художньої і дитячої, 60784 – періодичних видань. У 1922 році було видано читачам 4366 книг та 11340 газет [15, с. 91, 93].

Протягом червня 1922 року культурним відділом райкомводу було організовано 17 лекцій, з них дев'ять літературних, дві політичні та шість інших. Були проведені збори у майстернях Водтрану і на заводі Вадона Херсона з метою налагодження газетної і лекційної справи. У Велико-Олександрівському районі існувало вісім народних будинків, чотири клуби, два селянських будинки. Робота у них велася, але її гальмувала відсутність культпрацівників і матеріальна скрута. У хаті – читальні села Старосілля в 1922 році щовечора влаштовувалися читки газет та лекції [21].

На початку 1923 року в Каховці активізувалася культурно-масова робота, яка проводилася в основному через юнацьку секцію при профспілковому клубі, пізніше в селянському будинку, який став культурним центром села. Широко практикувалися тут вечори запитань і відповідей, а також вечори трьох поколінь. На таких вечорах учасники революцій і Громадянської війни розповідали як слід молоді жити і працювати, щоб потім не жаліти про бездумно прожиті роки. При юнацькій секції працював також літературний гурток, котрий щотижня випускав стінну газету «Комсомолец» [7, с. 140].

Втілення національного питання в життя краю почалося з 1923 року. Всюди здійснювалася українізація бібліотек, хат-читалень, селянських будинків шляхом залучення до бібліотек національних кадрів і організації гуртків української мови, а також комплектування книжкових фондів українською літературою з метою наближення хат-читалень, бібліотек, селянських будинків до читачів. Рада народних

комісарів України прийняла 27 липня 1923 року декрет «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ», згідно з яким робота культосвітніх установ повинна була проводитися українською мовою [15, с. 93]. Крім того, Наркомос зобов'язався забезпечити бібліотеки, селянські будинки, хати-читальні популярною літературою українською мовою. Усі ці заходи привели до швидкого зростання селянських будинків, бібліотек.

У Херсонському окрузі в 1923 році функціонували вже 12 районних селянських будинків, 45 окремих селянських будинків, в яких перебувало 7437 членів та 38 хат-читалень. При них читалися лекції з природничонаукових, сільськогосподарських і других питань. При будинках діяли сім шкіл лікнепу та української мови із загальною кількістю учнів 2025 чоловік [4, с. 31]. На Херсонщині існували селянські, волосні і повітові селянські будинки. На чолі їх стояв завідувач, призначений повітовим управлінням. Рада селянського будинку затверджувала план роботи і здійснювала контроль за його виконанням.

Лише з жовтня 1923 року в Скадовську почав роботу селянський будинок, у ньому проводилися читки газет, виступали лектори, доповідачі. Його щоденно відвідувало 150 чоловік, в основному місцеві селяни [22]. Бібліотеку при селянському будинку відвідувало понад 700 чоловік. Жителі містечка отримували близько 400 примірників газет та журналів [2, с. 346, 347]. У колонії Львова мешкало біля 1500 чоловік, всього 250 дворів. Однак жодних заходів щодо культурно-просвітницької роботи, зокрема в 1923 році, не проводилося. Причина – не було приміщення, були відсутні і кошти [23]. У селі Нова Збур'ївка членами селянського будинку в 1923 році була відкрита для молоді хата-читальня, в якій знаходилися газети, планувалося проводити політзаняття, але не вдалося. Однак три рази на тиждень тут читалися лекції, працював драмгурток [24]. У хату-читальню села Чаплинка вечорами приходила молодь почитати газети, почути новини, розібратися в неясних питаннях життєвої дійсності. Тут баяніст вечорами вчив юнаків і дівчат правильно танцювати під музику, а парубків вмінню поводитися з дівчиною, а також нормам поведінки у громадських місцях. Крім танців, влаштовувалися тут і різні ігри. Незабаром хата-читальня не могла вмістити усіх бажаючих, оскільки сюди приходила не лише молодь, а й мешканці середнього віку [7, с. 156].

Розширення мережі бібліотек, селянських будинків, хат-читалень значною мірою пояснювалося тим, що з 1922–1923 років почалося зміцнення місцевого бюджету. Кінець 1923 року характеризувався різким поворотом у бік активізації політосвітньої роботи завдяки переведенням на постійний місцевий бюджет. Розвитку цих закладів значно сприяв прихід нових кадрів бібліотекарів [15, с. 94].

У селі Ново-Воронцовка у грудні 1923 року селянський будинок, що був відкритий на початку 20-х років, нараховував 218 членів, в основному робітників і наймитів, зумів згрупувати навколо себе культурно-просвітницькі сили села. Лікарем і вчителями щотижня читалися лекції, зокрема в 1924 році було прочитано 40 лекцій. Тільки з лютого по вересень 1924 року прочитано 20 лекцій, показано 32 вистави. Всі вистави влаштовувалися на користь різних кампаній. У бібліотеці налічувалося 1012 книг [25]. Самодіяльна театральна студія майже щотижня ставила спектаклі. Всі гроші від них йшли на культурно-просвітницькі потреби селянського будинку. Існувала тут і бібліотека [26]. Наприкінці 1923 року значно зросла мережа бібліотек, поліпшилася якість їх роботи. Книжкові фонди поповнювалися новими радянськими виданнями. Значно зріс процент української книги. Вплив бібліотек на читачів дедалі зростав.

З 1923 року настав перелом у змісті, формах і методах проведення культосвітньої роботи. Головним завданням було поширення виробничих знань, політичне і культурне виховання трудящих. Прагнення трудящих до знань зумовило появу нових культосвітніх закладів – червоних кутків. Вони виникали спочатку в цехах підприємств, у робітничих гуртожитках, а згодом і в селах [27, с. 61].

У зимові дні 1923 року активізував свою роботу і Бобровокутський селянський будинок. Головна увага була зосереджена на проведенні культурно-просвітницької роботи. Всі члени ради селянського будинку були залучені до роботи. На придбання літератури були асигновані відповідні кошти [28]. У селі Давидів Брід на початку 1924 року при селянському будинку функціонувала хороша бібліотека, працювало при ній п'ять секцій: драматичний, хорівий, культурно-просвітницький та інші. Читалися тут і лекції, двічі на тиждень ставилися спектаклі.

У 1924 році до Херсонської міської бібліотеки надійшло по одному екземпляру всіх українських видань, а також 5803 книг і журналів, 5955 номерів газет, з них українською мовою 1092 журнали і 1653 номерів газет. Читачів бібліотека налічувала 4323, було видано 146565 екземплярів книг, газет і журналів. Крім цього, співробітники бібліотеки прочитали 14 лекцій і провели декілька тематичних вечорів [20, с. 221].

Помітне місце в селянських будинках і хатах-читальнях займала пропаганда нового побуту, нових виробничих, родинних і революційних свят. У селах урочисто відзначали створення колективних господарств, появу в колгоспі першого трактора, перший колективний виїзд у поле, першу колгоспну борозну, перший сніп, першу валку зерна державі. Поступово склалися традиції, що згодом ставали основою свят трудової слави, трудових династій, днів професії.

За перше десятиріччя нового ладу значно зросла кількість вогнищ культурно-масової та просвітницької роботи. Особливо зросла питома вага бібліотек, зріс і поліпшився якісний склад бібліотекарів. Бібліотеки поступово ставали не лише культурно-просвітницькими, але й науково-інформаційними закладами. Вони сприяли моральному, трудовому і естетичному вихованню громадян, формуванню в них наукового світогляду, ідейної переконаності, підвищенню загальноосвітнього, культурного і професійного рівня.

Джерела та література

1. Белий Д. З історії українського просвітницького руху на Херсонщині 1917–1920 рр. – Херсон : Персей, 2002. – 76 с.; Белий Д. Херсонские украинцы в 1917 году. – Херсон : Константи, 1995. – 62 с.; Каменская С. В., Яровая М. П. Голая Пристань. – Б. вид. – 1995. – 32 с.; Коротецкий А. Летопись Херсона. – Херсон : ЧМП «Штрих», 2004. – 284 с.; Сусоров В. Д. Пусть время расскажет, какими мы были... Херсон. – Херсон : ЧМП «Штрих», 2006. – 476 с. та інші.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. – К. : Наукова думка, 1972. – 687 с.
3. Безух Ю. Нариси з історії Сірогозщини. – Нижні Сірогози : Райдрукарня, 1996. – 147 с.; Бабенко І. Й., Бабенко Н. О. Комишанський край: історія та сучасність. – Херсон : ВАТ «ХМД», 2007. – 176 с.; Сусоров В. Д. Бобровий Кут (1807–1970 рр.). Історичний нарис. – Херсон : Айлант, 2007. – 260 с.; Заводяний В. Д. Калінінське у літописах і спогадах. – Херсон : ВАТ «ХМД», 2008. – 344 с. та інші.
4. Культурное строительство на Херсонщине. 1921–1987. – Сборн. док. и матер. – Симферополь : Таврия, 1988. – 271 с.
5. Белий Д. З історії українського просвітницького руху на Херсонщині. 1917–1920 рр.
6. Белий Д. Херсонские украинцы в 1917 году.
7. Сусоров В. Д. Пусть время расскажет, какими мы были...
8. Новальська Т. В. Становлення і розвиток профспілкових бібліотек на Україні в роки соціалістичного будівництва // Український історичний журнал. – 1987. – № 5. – С. 96–107.
9. Известия Херсонского Военно-революционного комитета и Херсонского комитета Коммунистической партии (большевиков). – 1919. – 18 марта.
10. Известия ревкома г. Херсона и его уезда. – 1920. – 12 февраля.
11. Известия ревкома г. Херсона и его уезда. – 1920. – 4 марта
12. Известия ревкома г. Херсона и его уезда. – 1920. – 11 июня.
13. Известия ревкома г. Херсона и его уезда. – 1920. – 7 июля.
14. Херсонский коммунары. – 1923. – 19 января.
15. Олійниченко О. К. Бібліотечне будівництво на Україні в 1921–1923 рр. // Український історичний журнал. – 1963. – № 5. – С. 91–95.
16. Юрченко А. В. Розвиток мережі сельбудів і хат-читалень на Україні (1921–1925 рр.) // Український історичний журнал. – 1978. – № 11. – С. 95–100.
17. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.). – К., 1961. – 422 с.
18. Херсонский коммунары. – 1925. – 19 апреля.
19. Коротецкий А. Вказ. праця.
20. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927. – К. : Наукова думка, 1979. – 666 с.

21. Херсонский коммунар. – 1922. – 5 июля; Херсонский коммунар. – 1922. – 15 июля; Херсонский коммунар. – 1922. – 18 июля.
22. Херсонский коммунар. – 1922. – 7 октября; Прапор жовтня. – 1968. – 23 квітня.
23. Херсонский коммунар. – 1924. – 4 января.
24. Херсонский коммунар. – 1923. – 26 июля.
25. Херсонский коммунар. – 1924. – 17 января.
26. Херсонский коммунар. – 1923. – 25 декабря.
27. Развитие украинської культури за роки радянської влади. – К. : Наукова думка, 1967. – 368 с.
28. Херсонский коммунар. – 1923. – 7 декабря.

УДК 392.5(477)

Тетяна Оніпко
(м. Полтава)

УКРАЇНСЬКА БЕСАРАБІЯ: ВИТОКИ І СЬОГОДЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНОГО ЦЕНТРУ «ФРУМУШИКА-НОВА»

Досліджено особливості заселення території Бессарабії упродовж XVIII–XIX ст. представниками різних етносів і, відповідно, формування міжетнічних зв'язків. Проаналізовано витоки створення та сучасний стан етнографічного центру «Фрумушика-Нова» на території Тарутинського району Одеської області. Висвітлено специфіку музейної експозиції «Фрумушика-Нова» та акцентовано на її виховному значенні.

Ключові слова: Бессарабія, колонізація краю, національна культурна спадщина, традиції, етнографічний центр, сільський туризм.

Територія Бессарабії традиційно була регіоном, де стикалися інтереси багатьох народів і держав. Тут нерідко вирішувалися доленосні питання не тільки мешканців краю, але й народів Близького Сходу та Європи. Історію Бессарабії творили представники різних етносів – корінні мешканці та мігранти, які визначали своєрідність цього краю. Протягом століть у регіоні склалася складна етнічна структура та специфічні етнокультурні традиції. Болгари і молдавани, євреї і гагаузи, росіяни і українці, албанці і німці, греки і вірмени та представники інших народностей жили тут у мирі та злагоді, працювали не покладаючи рук.

Метою дослідження є з'ясування особливостей заселення території Української Бессарабії та висвітлення досвіду збереження місцевих традицій на прикладі етнографічного центру «Фрумушика-Нова». Об'єктом дослідження є Тарутинський район сучасної Одеської області, в якому за даними перепису 2001 р. проживають представники різних національностей, зокрема болгари, українці, молдавани, росіяни, гагаузи, роми, євреї тощо [1]. Справжньою перлиною Української Бессарабії було і є унікальне село Фрумушика (такою була